

Jožica Čeh

UDK 886.3-1 Župančič O. 2.08

Pedagoška fakulteta v Mariboru

Epitetoni v Župančičevi poeziji¹

1 Epiteton je čustveni pridevniški prilastek,² iz retoričnega izročila se je ohranil izraz okrasni pridevek³ (lat. epithetum ornans). Metaforični epiteton (pridevniška metafora) pozna dve temeljni vrsti: stalni in individualizirajoči pridevek.

1.1 Stalni pridevek ali epithetum perpetuum (lat. perpetuus — stalen, večni)⁴ poznamo iz ljudskega pesništva ali antične literature. Združuje označevalno vlogo prilastka in čustveno vlogo pesniškega pridevka; slednjo dobi s ponavljanjem. Pogosto zaznamuje lastnost, ki je vsebovana že v jedrnem predmetu (*črna noč*). Označevalno funkcijo lahko tudi popolnoma izgubi (*bele roke po delu*).

1.2 Individualizirajoči⁵ epiteton učinkuje nevsakdanje in zaznamuje enkratno in nezamenljivo lastnost, pogosto je tudi oblikovno nenavaden. Morda bi lahko govorili o redkem⁶ epitetonu (épihète rare), značilen je za moderno poezijo in je pogosto sinestezijski⁷ (*bisernobeli smeh*).

Zunaj teh skupin ostaja obsežna skupina ponazoritvenih⁸ epitetonov z dokaj močno resnično ali navidezno označevalno vlogo, vendar ob predmetu razvijajo svet čustev, ki naj jih ta izzove. Sem spadajo čutno zaznavni (barvni, svetlobni, zvočni...) pridevki ob konkretnem jedru, izražajo intenzivnost impresionističnega čutnega zaznavanja in pomenske otenke (*pisana loka*, *blesteča perot*). Stalni, individualizirajoči in ponazoritveni pridevki se povezujejo v pridevniško metaforo, metaforičnost je najmanjša pri ponazoritvenem in največja pri individualizirajočem, stalni pridevki spadajo med tradicionalne⁹ metafore.

2 Gradivo Župančičevih epitetonov

Župančičevi pridevki izhajajo iz sveta čutnih zaznav (barvni, svetlobni, zvočni, tipni, sinestezijski, pridevki okusa, vonja), iz človekovega čutno-čustvenega doživljanja (personifikacijski,

¹ Članek je nekoliko prirejeno poglavje iz magistrske naloge z naslovom *Metaforika v Župančičevi poeziji* (od Čaše opojnosti do zbirke *V zarje Vidove*) in prinaša analizo epitetonov v Čaši opojnosti (1899), *Čez plan* (1904), *Samogovorih* (1908) in v zbirki *V zarje Vidove* (1920). Primeri so vzeti iz Župančičevega Zbranega dela, I (Ljubljana, 1956); II (Ljubljana, 1957) in III (Ljubljana, 1959).

² Uvod u književnost, ur. A. Stamač in Z. Škreb, Zagreb, 1986, 261.

³ Prim. Rečnik književnih termina, Beograd, 1985, 180. Mnogi literarnoteoretični priročniki prištevajo k okrasnemu pridevku le tipične, ponavljajoče se pridevke, izhajajoče iz ljudske pesmi ali antične literature, prim. M. Kmecl, *Mala literarna teorija*, Ljubljana, 1983, 117; *Literatura*, Ljubljana, 1987 (Leksikoni Cankarjeve založbe), 64; *Die Literatur*, Mannheim, 130.

⁴ Rečnik književnih termina, 180.

⁵ Prim. M. Kmecl, *Mala literarna teorija*, 117.

⁶ Rečnik književnih termina, 181.

⁷ Uvod u književnost, 263.

⁸ Prim. G. Kocijan, *Kratka pripovedna proza od Trdine do Kersnika*, Ljubljana, 1983, 180.

⁹ Tradicionalna metafora izhaja iz literarne klasike, s ponavljanjem izgublja svojo inovativnost in se uvršča v konvencionalno pesniško leksiko, prim. B. V. Tomaševski, *Teorija književnosti*, Beograd, 1972, 50-51.

antropomorfizacijski pridevki), iz verskega in liturgičnega sveta, ljudske poezije, belokranjskega govora in slovenskega književnega izročila. Epitetone Čaše opojnosti močno zaznamujejo tudi prevzete besede francoskega in hrvaškega izvira.

2.1 Stalni pridevki

Med bujne, bleščeče, nevsakdanje, tudi nekoliko literarnomodne pridevke Čaše opojnosti so se poredko, vendar opazno zarasli tudi tradicionalni pridevki — stalni pridevki in tisti, ki spominjajo na Gregorčičevo (*sladk*, *gorak*) ali Aškerčevo (*čarokrasen*) literarno delavnico. Od stalnih pridevkov so v vseh zbirkah najpogostejši barvni (prstan *zlat*, Kmečka balada; s krvjo *rdečo*, Večno življenje, *rdeč* mak, Tu..., *črne* oči, Ljubice tri; *bela* lilija, Zimski žarki; mesto *belo*, Sonet; oko *črno*, Silvin; z *zlatim* ključem, Zemljevid; sraga *rdeča*, Razgovor; *bela* vila, Belokranjska; trate *zelene*, Žebljarska; *rdeče* rane, Razgovor), pogosti so tudi pridevki okusa (*sladek* med, Bohémien; *grenka* solza, Milostno nebo; *sladkega* vinca, Duma; smeh *grenak*, Iz dnevnika). Stalni pridevki iz ljudske pesmi in belokranjskega govora opazno določajo zbirko Čez plan, še zlasti skupino objektivnih ljubezenskih pesmi (*gizdava* devojka Ana, *rudeči* nagerlin, Belokranjska; *mladi* Marko, *lep* junak, *lepa* Mare, *lepa* Bare, *lepa* Ane, Druga; *rdeče* rožice, Še ena).

2.2 Čutnozaznavni pridevki

Čutnozaznavni pridevki so na gosto posuti po vseh štirih zbirkah, najgostejše v Čaši opojnosti. Razkrivajo Župančičevo močno čutno dožemanje sveta in erotike, najbogatejši so svetlobni, barvni in zvočni pridevki. Tipna epitetoneza je močnejše razpoznavna le v Čaši opojnosti in poudarja čutno erotiko (*vroč* objem, Vrt mojih sanj; z *vroč*o ljubavjo, Samotna melodija). Čutno erotiko Čaše opojnosti podčrtujejo tudi izrazito čutni epitetoni, kot so bujen, kipeč, opojen, poželjiv (želja cvetečih in *kipečih* nad, Vrt mojih sanj...; *kipeče*, *bujne* prsi te, s pogledi *poželjivimi*, Nedolžnost; rožic in dišav *opojnih*, Padale so cvetne sanje), v plašč čutnosti se zagrinja tudi duša lirskega subjekta in dobiva dekadence poteze (duši *kipeči*, Tu...).

2.3 Barvni pridevki

Med epitetoni z območja čutnih zaznav se v Čaši opojnosti najbolj razbohotijo barvni, njihova količinska zastopanost oblikuje naslednje zaporedje: zlata — bela — črna — rdeča — srebrna.¹⁰ Zbirka Čez plan ohranja enake barve v nekoliko spremenjenem zaporedju (zlata — črna — rdeča — bela — srebrna), opazna je pogostejša raba rdečebarnega pridevka. V Samogovorih je na prvem mestu še vedno zlatobarni pridevek, sledita srebrna in črna barva, najopaznejša je odsotnost rdečebarnega pridevka (razen v Dumi). Barvni pridevki so v tej zbirki skromneje zastopani, izredno pisana je le pesnitev Duma: v njej se zvrsti celotna lestvica Župančičevih barvnih pridevkov, pogosto so impresionistični barvni zapis pokrajine ali pa imajo simbolno vlogo. Kompozicijsko in pomensko odločilno vlogo ima v Dumi zelena barva, barva ženske, romantične pesmi s simbolnimi konotacijami zdravega, naravno bujnega, idiličnega, domačijskega življenja. V zbirki Vzarde Vidove se je barvna lestvica spremenila, vodilno mesto je zavzela rdeča barva, takoj za njo se uvršča zlata. Župančič se je z barvnimi pridevki nekoliko odmikal od Verlainove poetike, ki je zahtevala barvne odtiske, saj si je za barvno stalnico izbral intenzivno in čisto zlato barvo, pridevki bele in rdeče barve pa vendarle razkrivajo njegovo občutljivost za odtiske.

Iz rože, nosilne metafore Čaše opojnosti, sta se porodila tudi individualizirana pridevka cveten in rožen z implicitnimi barvnimi pomenkami (*cvetne* sanje, Padale so...; večera poletnega, *rožnega*, Kes). Pridevka pisan in rožnat odmevata tudi v Samogovorih (*rožnate* sanje, Zaprti park; *rožna* mladost, Moj Bog).

¹⁰ Drugi barvni pridevki (sinji, rumen, siv) so zaradi nizke pogostosti in slogovne neopaznosti zanemarljivi. Barvna lestvica se močno spremeni v ciklu otroških pesmi Jutro, ki ga izpuščamo iz analize, v njem prevladujeta zelena in srebrna barva.

2.3.1 Zlata barva

Pridevek zlat se zapisuje kot prevladujoča barva zbirk *Čaše opojnosti*, *Čez plan* in *Samogovori*. V prvi je ta pridevniška metafora secesijsko obarvana; metaforičnemu ali nemetaforičnemu organskemu jedru pripiše pomenke anorganskega, umetnega¹¹ (*zlata oranža*, *Oranža*; *zlati orehi*, *O sv. Duhu*; *zlati sadovi*, *Kot bi viseli zlati sadovi*; *zlato cvetko*, *Seguidille*). Konotativni pomeni zlate barve se močno vežejo na krščansko simboliko in ikonografijo, zlata barva je tudi atribut verske transcendence.¹² Ko se v *Čaši opojnosti* veže s čutno simboliko sadja, postavlja čutnost v območje božanskega čaščenja (*zlata oranža*, *Oranža*; jasni, *zlati sad*, *Kot bi viseli zlati sadovi*). Največkrat je ta barvni pridevek uporabljen ob abstraktnih predmetih kot tradicionalni simbol dragocenega, a to se v hrepenjskih motivih, ki so usmerjeni v prihodnost lirskega subjekta (moji *zlati cilji*, *Moje barke*), ali v motivih neponovljivega, izgubljenega otroštva in sanj (*zlata sanje* moje, *Seguidille*; iskal sem svojih *zlatih* dni, *Bolne rože*) izkaže kot še nedoseženo, daljno in nedoločno ali pa že izgubljeno.

Tudi v zbirki *Čez plan* je pridevek *zlat* na vrhu barvne lestvice. Izvir zlate epitetoneze je drugače kot v *Čaši opojnosti* postavljen v veselje, vedno znova jo narejevajo zvezde (zdaj semena *zlata* padajo, *Vseh živih dan*). Najpogostejše domuje v drugem razdelku, v programski odi življenju (*Vseh živih dan*), v apoliničnih ljubezenskih pesmih s spominskimi ali hrepenjskimi motivi (*Jaz te čakam zaman*, *Prišla si...*; *Kvišku plava hrepenenje*, *Kdo v ljubezni*), in izraža lepoto in dragocenost veseljeke svetlobe, povečuje harmonično razpoloženje (*zvezda zlata*, *Kvišku plava...*; večerna *zlata* zora, *Beli dan...*; *zlat oblak*, *Prišla si...*). V zlato barvo je odeta mladost (mladost ti moja *zlata*, *Beli dan* na okno trka) ali njeni tradicionalni simboli (*Vesna zlata*, *Kdo v ljubezni...*; *zlato jutro*, *Vasovalec*).

V *Samogovorih* je zlatobarvni pridevek še na prvem mestu, v primerjavi s prejšnjima zbirkama pa je njegova količinska zastopanost za polovico manjša. Pojavlja se v pesmih z ontološko, poetološko in domovinsko temo, izraža očaranost nad vesoljsko svetlobo ob njenih metaforah (*zlati pas*, *Težko uro*; *zlate zastave iz zlatih lin*, *Prebujenje*) ali je impresionistični barvni zapis (pesem *zlatih* in pesem srebrnih valov, *Duma*), kot ikonična barva se ohranja v sonetu *Pogled na Montmartre* (*zlate kupole*).

V zbirki *V zarje Vidove* nima več vodilne vloge, razpršen je po celotni zbirki, zgosti pa se v tretjem razdelku kozmično-panteističnih pesmi (*Zlata jutra*), največkrat je simbol, novo učinkuje poveljevanje materinske ljubezni in rojstva (kodrolašček *zlati* moj, *Pričakovanje*) ter narodovih sanj (*zlati sen*, *Naše pismo*).

2.3.2 Rdeča barva

Poleg pridevka *rdeč* sta v *Čaši opojnosti* z odtenkom rdeče barve zastopana deležniški pridevek *žareč* s poudarjenimi pomenkami dinamičnosti, toplote in čutnosti ter pridevek *rubinji* (*rubinjih* ustnic, *Essehrin kip*). Pridevek *žareč* zapisuje impresionistični svetlobni odtenek ob dnevnih ali nočnih svetlobi (ob *žarečem* sonci, *Nad mestom belim...*; pod *žarečim* nočnim nebom, *Padale so...*), a pogostejše ponazarja erotično strast (mak / *rdeči*, *žareči*, *Tu...*; prsti njegovi // *živo žareči*, *Oranža*).

V zbirki *Čez plan* se je paleta implicitnih rdečebarnih pridevkov razširila, pridevek *krvav* evocira bolečino (pot *krvavih* lis, *Manom...*, 6), simbolizira pa tudi dinamično načelo življenja in svobodnega duha (*krvavordeč* plamen, *Vseh živih dan*; zastave *krvave*, *Ob Kvarneru*), podobno pridevka *žareč* in *plameneč* z odtenki ognjene (blisk *žareč*, *Manom...*, 1) ali vesoljske svetlobe (*plameneči* zastor polnoči, *Nebo in zemlja*). Ta pridevka imata v povezavi z očmi ljubezensko ali duhovno konotacijo (oči *žareče*, *Nebo in zemlja*; oko ti *plameneče*, *Manom...*, 1).

V *Samogovorih* je rdečebarni pridevek omejen le na *Dumo* (*rdeče* se peni, hišo *gorečo*).

¹¹ Secesijska metafora mrtvi živo in oživlja mrtvo, prim. A. Stamač: Vprašanje secesije v moderni, Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana, 1983 (Obdobja, 4, I), 159.

¹² Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, Zagreb, 1985, 592.

V zbirki *V zarje Vidove* je rdečebarni pridevek skupaj z odenčnimi (žareč, goreč, ognjen) zastopan najpogosteje. V pesmi z motivom vojne smrti se pojavlja kot barva krvi s tradicionalnimi konotacijami otekanja življenjske tekočine ob metaforičnem jedru za rane (*rdeče jagode*, *Razgovor*), tudi kot barva življenja, ki naj premaga belo smrt (*Dete čeblija*) ali podaljša ljubezenski vitalizem čez mejo smrti (roža na ustnicah *živo žareča*, *Carmen*). V socialni pesmi evocira boleče trpljenje delavcev (*žareči žeblija*, *Žebljarska*).

2.3.3 Črna barva

Črna barva je tipična¹³ barva slovenskega simbolizma in je tudi pri Župančiču precej opazna. V *Čaši opojnosti* evocira neznano, kaotično (v viharja *črno* grozo, *Divje polje*...) ali zmago strasti in kaosa nad duhovnim redom (mrakovi *črni*, *Vrt mojih sanj*...), a tudi harmonično ubrano razpoloženje (*Večerna melodija*). Ob ženskih očeh in laseh ima močno erotično konotacijo, črna se razlije tudi čez več verzov (... huris *črnooke*, // *črnooke*, *črnolase* // *črnolase*, *belopolte*, *Essehrin kip*).

V zbirki *Čez plan* se pridevek *črn* uvršča takoj za zlatim, skoraj tretjina črne epitete se je zgostila v ciklu Manom J. Murna-Aleksandrova; najbolj nakopičena je v prvi pesmi in evocira tragični položaj slovenskega umetnika (dva *črna*, *črna curka*, *vtinci črni*). Pridevek pomrači pokrajino (nad *črno* pokrajino, *Svetla noč*), poudarja ljubezensko strast ob metaforičnem predmetu za lase (*črn* oblak, *Čez ves obraz*...) ali intenzivnost čustva, saj mu pripiše pomenke bolečega, neznosnega (*črne* strasti, *Meni se hoče*; svoj *črni* srd, *Ob Kvarneru*).

V Samogovorih je ta pridevek ponazoritven (*črno* oko, *Silvin*), ima simbolno vlogo (temine *črne*, *Prebujenje*), novo pa učinkuje v ekspresionistični vlogi, tu spremeni naravno podobo jedra in ga napolni z grozo duha (veje *črne*, *Klic noči*; *črne* roke, *Vizija*).

V zbirki *V zarje Vidove* se črna barva poveže z rdečo ob motivu smrti (smrtne so *črne*, druge *rdeče*, *Razgovor*).

2.3.4 Bela barva

Največ odtenkov bele barve prinašajo zloženski pridevki *Čaše opojnosti* (*snežnobelih* grudi, *Essehrin kip*; k šotorom *jasnobelim*, *Seguidille*; *srebrnobe* cvetke, *Večno življenje*). Pridevek bel ne evocira samo radostnega razpoloženja, marveč nastopa tudi v dekadencnem motivu obupanega lirskega subjekta in ponazarja mračno, pusto razpoloženje in odsotnost življenjskih moči (Nad mestom *belim*..., *Zimski žarki*), približuje pa se tudi simbolističnemu nakazovanju duhovne transcendence (k šotorom *jasnobelim*, *Seguidille*). V zbirki *Čez plan* je pogosto ponazoritven, simbolizira starost in modrost (*bele* lase, *Ob Kvarneru*), ali pa impresionističen (račke *bele*, *Pokopališče sv. Barbare*, z girlandami *belimi*, *Gozdna idila*). V Samogovorih je pridevek *bel* zelo redek in je največkrat ponazoritven (v *bele* čipke, *Prva pomlad*). Tudi v zbirki *V zarje Vidove* se pojavlja kot impresionistični zapis labodje čiste beline (*bel* sijaj, *Vihar*) ali evocira duhovno transcendenco (v rokah *belih*, *Spokorna pesem*).

2.3.5 Srebrna barva

V *Čaši opojnosti* je pridevek *srebrn* zelo pogost v ciklu otroških pesmi *Jutro*, in sicer s konotacijami svežine, dinamike, čistosti; zunaj tega cikla se pojavlja samo v dveh pesmih in je ponazoritven (v *srebrno* čašico, *Zimski žarki*; iz čaše *srebrne*, *Bila si mi*...). Tudi v zbirki *Čez plan* je dokaj redek in je impresionistični zapis čiste in svetle barve (breze *srebrne*, *Doma*; valov *srebrni* beg, *Pokopališče sv. Barbare*), podobno ob metaforičnem jedru (s prsti *srebrnimi*, *Beli dan*...; izza *srebrnoprašnih* tančic, *Poldan*). V Samogovorih zapisuje impresionistično lepoto vode (kaplje *srebrne*, *Prebujenje*; *srebrn* val, *Pomlad-nepomlad*) ali stoji ob metafori za roso (*srebrn* nakit, *Z vlakom*). V zbirki *V zarje Vidove* ga ne najdemo.

¹³ F. Zadravec, Nekatere posebnosti slovenskega simbolizma, Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana, 1983 (Obdobja, 4, I), 10.

2.4 Svetlobni pridevki

Svetlobni pridevki zapisujejo odtenke mnogih svetlobnih, osvetljenih ali svetlečih se predmetov. Župančič je posegal po vesoljski, pokrajinski in umetni svetlobi, po vodnih odsevih in bleščečih predmetih. V *Čaši opojnosti* so za spoznanje močnejši svetli (neskaljen, čist, jasen, svetel, blesteč, kristalen, bisern) in z barvnimi oblikujejo bleščečo in razkošno epitetonozo prve zbirke. Tudi redkejši temni pridevki zapišejo kar nekaj odtenkov (meglen, mračen, ugasel, temoten, temen). Ponazoritveni svetlobni pridevek poudarja dragocenost in izbranost predmeta (*kristalna* skledica, Himna), impresionistično očaranost nad vesoljsko svetlobo (*biserne* žarke, Ti gizdava devojka Julijana), abstraktnim predmetom pripisuje simbolne pomenke svetlobe in lepote, tudi transcendence (*svetlih* sanj, Nočna melodija; *blesteča* večnost, Seguidille). Temni pridevek v *Čaši opojnosti* pomrači in zavrne katoliško luč in Kristusa (Kako je poln kristjanov *temni* hram, Pred onim *temnim*, V galeriji), izraža obup lirskega subjekta (nad mojim žitjem mrak leži *teman*, Bolne rože) in njegov strah pred neznanim (pokrajin neznanih, *temotnih*, Himna).

Zbirko *Čez plan* določa svetlobna epitetonaza, močno prevladuje svetla, pridevki največkrat zapisujejo lepoto zvezd in zarje ali njunih metafor (za *zarjo* *blestečo*, V teh težkih dneh; *najsvetlejši* čar noči, Manom..., 8; šotor *svilnat*, Svetla noč). Pridevki dnevne svetlobe so redkejši, toda intenzivnejši, simbolizirajo zmago dneva nad nočjo, zmago vitalističnega občutja nad dekadencijskim (dan, / tak *jasen*, tak vroč, / z diamanti ves posejan, Dan, 4; dan je prišel / s krono *demantno*, Beli dan...). Temni pridevki (polnočen, temen, temnejši, temačen, mračen, brezvezdnat, oblačen) zapisujejo različno intenzivnost temnega (nad kupolo *mračno*, / čez mesto *temačno*, Zvečer; v *brezvezdnat*o noč / *oblačno* in *mračno*, Dan). Pogosto imajo simbolne konotacije demonskega (v *polnočni* mrak, Manom...) ali erotičnega (v njih roso *polnočnih* želja, Svetla noč).

Svetlobni pridevki odločilno določajo *Samogovore*; znova prevladujejo svetli. Bolj duhovna kot čustvena lirika te zbirke je posegala po otenkih hladnejše svetlobe (čist, blede, prozoren, kristalen, blesteč, tisočok), sončna ostaja le v motivu ljubezenskih sanj (*sončno* glorio, Sonce-roža) ali pa je odrinjena v vizijo nove prihodnosti (sonca mlada vsa, *čista*, Prebujenje). Svetlobni pridevek je v ontološki pesmi ekspresionističen in odseva duhovno razklanost lirskega subjekta (veje *svetle*, *svetlo* drevo, Klic noči), drugje ponazarja lepoto novoromantičnega laboda (*blesteča* perot, Epilog) ali očaranost nad nočno svetlobo (visoka *tisočoka* noč, Visoki hip; seme *svetlo*, Težko uro). Temni pridevki so se zgostili v tretjem in četrtem ciklu ontoloških pesmi; ob abstraktnih predmetih simbolizirajo neznano (*temen* nič, Zimska noč), minljivost in propadanje (žar sonc *ugaslih*, Zaprti park) ali ponazarjajo večerni čas, ki skupaj s tišino prostora preraste v simbol absolutne poznosti (v *večerni* trudni čas, Večerna vizija; v urah *večernih*, Zaprti park).

Svetlobni pridevki v zbirki *V zarje Vidove* dosegajo le tretjino svetlobnih pridevkov v *Samogovorih*. Impresionistični pridevki ustvarjajo lirsko razpoloženje v pesmi (po nebu *temačnem*, / po jezeru *mračnem*, Vihar) ali simbolizirajo čustvene odtenke (v *svetlem* hrepenenju, Goriškim izgnancem).

2.5 Zvočni pridevki

V vseh zbirkah prevladuje pridevek *tih*. V *Čaši opojnosti* največkrat povečuje ubranost razpoloženja (v *tih*i noči, Padale so..., po *tih*ih gajih, Bolne rože) ali prinaša čustveni odenek (*tihe* boli, Bolne rože; *tiha* nada, Moje barke). Zvočno bogati so onomatopoetski pridevki (šumen, buren, šumeč, bučeč); imajo vlogo simboličnega paralelizma: šumenje drevja in bučanje morja simbolizira erotični nemir lirskega subjekta (... in pijana blodi z vetrom / nad *šumečimi* lesovi / nad *bučečimi* valovi, Himna). V zbirki *Čez plan* so zvočni pridevki manj razvejeni, elativno stopnjo obupa ponazarja pridevek *nem* (v obupu *nemem*, Manom..., 1). V *Samogovorih* se zapisujejo odtenki tišine (tih, tihoten, neslišen, gluhi), glasnejši pridevki so omejeni na domovski razdelek (vrisk *plakajoč*, Z vlakom; *pojoča* raketa, Duma) in pesem Cigan (harmonika *vreščeča*). V zbirki *V zarje Vidove* pripisuje pridevek *tih* jedru pomenke skrivnostnosti (*tihi* kelih, Spokorna pesem), onomatopoetski pridevek pa ponazarja ubrano, umirjeno in disharmonično podobo (*šumeči* slapovi, Zlata jutra; v *hrumečih* brzicah, Dies irae).

2.6 Pridevki okusa

Med najpogostejše pridevke okusa se uvršča *sladek*. V *Čaši opojnosti* se zapisuje ob predmetih z ljubezensko temo in poudarja čutnost (poljub *sladak*, Tu; *sladke* ustnice, Bolne rože); v območju čutnosti krožijo tudi sanje, hrepenenje, skrivnost lirskega subjekta (vse *sladke* nade, Seguidille; *sladke* skrivnosti, Moja Madonna; sanje *sladko* opojne, Seguidille). Pridevek *sladek* vstopa tudi v oksimoronsko zvezo (pod *sladkim* jarmom svetega zakona, Parček) in se posmehe malomeščanskemu zakonu. Tudi v zbirki *Čez plan* ima pridevek *sladek* najvišjo pogostnost, erotično konotacijo ohranja v ljubezenskih pesmih, senzualizira pa tudi veselje, saj se pojavlja ob metaforičnem jedru za zvezde (velike *sladke* rože / nad menoj, Tiho, brez besed). V *Samogovorih* so se pridevki okusa močno zredčili in zasukali iz sladke v grenko polovico (grenak, trpek, bridek), razklanost in nezdružljivost nasprotij ponazarja tudi oksimoronski pridevek (napoj *sladko-gorjup*, Starec misli). V zbirki *V zarje Vidove* se antitetična pridevka okusa povežeta v sinestezijsko zvezo z vonjem in povesta, da je ljubezen opoj in bolečina hkrati (vonj *sladak*, vonj *grenak*, Vihar).

2.7 Sinestezijski pridevki

Sinestezijski pridevki so v vseh štirih zbirkah manj opazni in se v večini primerov uvrščajo med leksikalizirane svetlobno-zvočne (*glas* / onemogel, pijan in *teman*, Premnogo noč; *pretemna*, težka *pesem* o grobeh, Manom..., 1), barvno-zvočne (v *črnem hrupu*, Razgovor) in tipno-svetlobne metafore (*mrzel mrak*, Moje barke), tudi v metaforo okusa in vonja (*vonj sladak*, *vonj grenak*, Vihar) ter metaforo okusa in zvoka (*smeh grenak*, Iz dnevnika). Med individualizirajoče sinestezijske pridevke lahko uvrstimo barvno-zvočnega (*bisernobel smeh*, Duma) in svetlobno-zvočnega (*fanfare svetlozvočne*, Pokopališče sv. Barbare). Vonjalno-zvočna zveza je uporabljena tudi ironično in se posmehe ovenelemu in konvencionalnemu izražanju filistrov (vse *duhteče* vaše fraze, Svojim prijateljem).

2.8 Literarnomodni pridevki

V pridevkih *Čaše opojnosti* odmeva literarna moda s konca prejšnjega stoletja. Župančič je rad posegal po besedah francoskega¹⁴ in hrvaškega¹⁵ izvira (parfumovan, fin; krasen, čaroben, okrut, zločest, diven, razkošen). Pridevka *vele* in *bolne* rože je mogoče uvrstiti med baudelairizme. Župančič je v *Čaši opojnosti* razširil slovar pridevkov za izražanje dveh pomembnih pojmov simbolistične poetike, za lepoto¹⁶ in skrivnost (*lepe* rože, Bolne rože; *čarokrasi* grad, *divna* huri, Essehrin kip; v kelihu *mistične* rože, v tihi minuti *čarobni*, Moja Madonna; ti *skrivnostni* moj cvet, ti roža mogota; *krasni* cvetovi; *tajno* moč, *tajnostno* trepetanje, Ti gizdava devotka Julijana).

2.9 Verski pridevki

Verski pridevki v *Čaši opojnosti* odevajo čutno v plašč sakralnega, pomenijo še neizrabljeno metaforično gradivo v ljubezenski poeziji, verska metafora pa ima tudi zunajjezikovno vlogo radikalnega osvobajanja ljubezenske poezije, ki jo je ob koncu prejšnjega stoletja klerikalna in filistrska malomeščanska družba v imenu katoliške moralke močno dušila in obsojala.¹⁷ Pridevki

¹⁴ Francoske prevzete besede so kot slogovno-izrazno sredstvo v 90. letih prejšnjega stoletja pogosto uporabljali slovenski naturalisti za kar najbolj natančen opis literarnih oseb, krajev in meščanske govorice, medtem ko so modernisti v prevzetih besedah iskali sugestivno in izbrano izrazno sredstvo, prim. A. Ocvirk, Novi pogledi na pesniški stil, Literarna umetnina med zgodovino in teorijo, 1979, 75-76. J. Toporišič je opozoril tudi na manj posrečeno rabo teh besed, pač iz metrično-rimalnih razlogov (Župančičeva opazna beseda v Čaši opojnosti, Oton Župančič, Simpozij 1978, Ljubljana, 1979, 175-191).

¹⁵ V Pleteršnikovem slovarju imajo našete prevzete besede hrvaškega izvora kvalifikator novoknjžno; ta pove, da je izraz prišel v literaturo sredi 19. st., zato te besede ne posnemajo belokranjskega govora, temveč so literarnomodne.

¹⁶ I. Tavčar je za najvišjo stopnjo lepote uporabljal pridevek krasen, prim. G. Kocijan, Kratka pripovedna proza od Trdine do Kersnika, 178.

¹⁷ Prim. B. Paternu, Tematska kontinuiteta pri uvajanju novih stilov v slovensko pesništvo od baroka do moderne, Slavistična revija 22, 1969, 233-263.

iz verskega slovarja se močno razbohotijo v *Čaši opojnosti*, preneseni so v ljubezenske motive sredi narave (*deviške brezice*, Vrt...; *čiste neveste*, Ti gizdava devojka Julijana; v *nunskih* srcih spokornic cipres, Essehrin kip) ali pa se povezujejo z vesoljskimi predmeti (*nebeški sončni žarek*, zvezde *nebeške*, Nočna melodija); pomenko svetega dobi tudi trenutek (v hiph *svetih*, Moje barke). V drugih zbirkah so verski pridevki manj opazni in praviloma ostajajo ob verskem jedru (*sveti duh*, Duma). V zbirki *V zarje Vidove* postanejo svete narodove sanje (*večnih sanj*, Podoba).

2.10 Personifikacijski pridevki

Personifikacijski pridevki so močno zastopani v prvih treh zbirkah. V *Čaši opojnosti* je jedro personifikacijskega pridevka mnogokrat duša, ki je v tej zbirki čutna, dinamična in bliže dekadenci kot simbolistični (duše *trudne*, Večno življenje; v duši *trpeči*, Nočna melodija; duši *potrti*, In nikjer, nikjer tolažbe; *vriskajoča* duša, Divje polje duša moja), pogosto tudi cvetje (*aristokratsko samujoče* teje, Vrt mojih sanj), vesoljski pojavi (iz daljnih, *trudnih* daljav, Bolne rože) ali abstraktni predmeti (ljubezen mojo *mlado*, Seguidille; vest *pijana*, Moje barke).

Personifikacijski pridevek v zbirki *Čez plan* pogosto vizualizira duševni svet lirskega subjekta (moja *mlada* moč, Kvišku plava; moje želje *osamljene*, Jaz te čakam zaman; žar duše *koprneče*, Ptič Samoživ). O pesnikovi bivanjski tragiki ob Murnovi smrti zgovorno govori tudi raba pridevka ob zarjah, Župančičevem najbolj priljubljenem poetičnem gradivu. Medtem ko je leta 1900 v Pesmi mladine upesnil vero v novo, pogumno in optimistično prihodnost mladih (v *nove zarje*), je v ciklu Manom J. Murna-Aleksandrova nekdanjemu simbolu lepše prihodnosti odvzel življenje (zarje *mrtve*, Manom..., 8).

V zbirki *Samogovori* so personifikacijski pridevki še pogostejši in prav tako vizualizirajo čustveni in miselni svet lirskega subjekta, pogosto ponazarjajo žalostna, boleča in statična občutja (srce *tožno*, Moj Bog; *blodna* duša, Metamorfoze). Opazna je visoka pogostnost pridevka *mrtvega* veka, Zaprti park; *smrti* sen, Vizija), še posebej ob tradicionalnem simbolu življenja (polno *mrtvih* sonc, Vizija).

V zbirki *V zarje Vidove* personifikacijski pridevek ni pogost, novo pa učinkuje, ko metaforičnemu jedru za voditelja naroda pripiše negativne lastnosti (godalo *prihuljeno*, Naše pismo).

3 Oblikovno-izrazne lastnosti Župančičevih pridevkov

3.1 Župančičevemu dinamičnemu pesniškemu izrazu so ustrezali deležniški pridevki, srečujemo jih v vseh zbirkah, najbolj pa se razbohotijo v zbirki *Čez plan* (*Čaša opojnosti*: cveteč, kipeč, duhteč, vriskajoč, koprneč, samujoč, rjoveč; *Čez plan*: šumeč, plameneč, žareč, bleščeč, blesteč, krakajoč, duhteč, koprneč, boreč, omahujoč, strmeč, bodeč; *Samogovori*: cvetoč, goreč, blesteč, pojoč, sopihajoč, vreščeč, plakajoč, duhteč, umirajoč, obupajoč; *V zarje Vidove*: dehteč, goreč, žareč, gasnoč, pojoč, hrumeč, šumeč).

3.2 Nema lokrat je izbira pridevka narekovala potreba po bogati in učinkoviti zvočni organizaciji verza (vokalna orkestracija verza: *roža mogota*; *večera poletnega*, *rožnega*, Kes; ritem in rima: *nad kupolo mračno / čez mesto temačno*, Zvečer; *želja cvetečih in kipečih nad*, Vrt...; aliteracija: *vrli vejevec*, Podoba; *tajnostno trepetanje*, Ti gizdava devojka Julijana; *žareči žebli*, Žebljarska; onomatopoijska (nad *šumečimi* lesovi / nad *bučečimi* valovi, Himna; vetrovi *šumni*, *burni*, Divje polje duša moja).

3.3 Župančičevi pridevki se pogosto povezujejo v obsežnejše zveze, zapisoval je dvo- in veččlenske pridevke (pokrajini *neznanih*, / *temotnih*, Himna; *želja cvetečih in kipečih nad*, Vrt mojih sanj; glas *onemogel*, *pijan in teman*, Premnogo noč; *kipeče*, *bujne prsi te*, Nedolžnost; ti *zlata*, *razkošna* Vesna, Jaz te čakam zaman; *dva črna*, *črna curka*; Manom..., 1; v *brezzvezdno* noč, / *oblačno in mračno*, Dan, I; *visoka*, *tisočoka* noč, Visoki hip; vse same drobne jagode, / *rdeče*, *rdeče*, *rdeče*, Razgovor; *pradavnih*, *divnih* sanj, Naša beseda).

3.4 Za izražanje pomensko odtenčnih pridevkov je uporabljal:

- a) različna priponska obrazila (tajen, tajnosten; temen, temoten, temačen; tih, tihoten);
 b) prevzeto besedje (tajen, tajnosten, tajinstven, čaroben, krasen, mističen, diven, plakajoč, gizdav, parfumovan). S prevzetimi pridevki je najbolj zasejana *Čaša opojnosti*, vendar jih tudi pozneje ni opustil, pridevki tajen/tajnosten/pritajen se v *Samogovorih* in v zbirki *V zarje Vidove* celo okrepijo;
 c) zloženske pridevke (k šotorom *jasnobelim*, Seguidille; *srebrnobe*le cvetke, Večno življenje: *snežnobelih* grudi, Essehrin kip; *krvavordeč* plamen, Vseh živih dan; *srebrnoprashnih* tančic, Poldan; fanfare *svetlozvočne*, Pokopališče sv. Barbare; tvoj *vseprodirni* soj, Samogovor; *polzasenčen*, tih obraz, Zaprti park; *polizdane* slasti, Orientalski sonet; v vrtincu *burnoblaznem*, Vizija; *bisernobeli* smeh, Duma; *zlatoslovno* pismo, Tuji mož);

č) prislovno-pridevniške pridevke (sanje / *sladko opojne*, Seguidille; *kvišku hrepeneči* cveti, Padale so cvetne sanje; *aristokratsko samujoče* teje, Ti gizdava...; samotni plamen, z vetrom se boreč, / na tla pritiskan, *kvišku koprneč*, Manom..., 4; v *kobilje razuzdanem* smehu, Vizija; roža na ustnicah mrtvih *živo žareča*, Carmen).

Pridevniška metafora je najrodovitnejša Župančičeva metaforična oblika in v vseh štirih zbirkah, v *Čaši opojnosti* se je zasejala najgostejše, v zbirki *Čez plan* se je za polovico osipala in se v *Samogovorih* spet nekoliko okrepila, v zbirki *V zarje Vidove* pa je zdrsnila na najnižjo točko.¹⁸ Župančičeva pridevniška metafora je inovativna po gradivu, oblikah in funkcionalnosti. Podobno kot za druge njegove metaforične oblike velja tudi za njegovo pridevniško metaforo, da je pogostejše vizualizacija pojmovnega kot abstrakcija konkretnega.

Jožica Čeh

UDK 886.3-1 Župančič O. 2.08

SUMMARY

EPITHETS IN ŽUPANČIČ'S POETRY

Like other Slovene symbolists, O. Župančič also followed Cankar's requirement (1899) for refined metaphors or for the restoration of the Slovene poetic expression, which had in the second half of the 19th century arrived at »cul-de-sac« characterised by formalism. He did this in a very inventive manner and achieved long-term responses to his work. Symbolist poetry to a large extent individualized the epithet. By means of the latter it indicated, partly concealed and shaded the meaning of words, and produced sonorously efficient combinations.

In *Čaša opojnosti* (1899), *Čez plan* (1904), *Samogovori* (1908) and in the collection *V zarje Vidove* (1920) we have analysed Župančič's permanent, illustrative and individualizing epithets. Župančič's epithets show in the material itself, its functions and formal characteristics.

The essence of Župančič's epithets originates from the sense-perceptive, sense-emotional and the religious worlds, from folk songs, from the speech habits of the Bela krajina region and from the literary language in fashion. Among Župančič's predominant colour epithets

are clear and intensive colours of gold, red, black and also white and silver. In the first three collections the dominant colour is gold, but the poems dealing with social and war themes in the collection *V zarje Vidove* gave preference to the epithet of the colour red, with which Župančič described also the nuances of this colour as *blazing*, *flaming*, *burning*. The subtle perception of nuances is expressed by epithets of light. Vocal epithets most frequently depict silence, epithets of taste deal with sweetness, but synaesthetic ones seldom occur. The most vast and varied range of epithets is found in *Čaša opojnosti*.

Župančič's epithets are secessionistic, impressionistic, symbolistic and expressionistic; at times they occur in fixed phrases or they may play a traditionally symbolistic role. Religious and highly sensual epithets can in *Čaša opojnosti* also be found in extralinguistic functions in the liberation of erotic poetry.

Župančič made use of participial epithets, compound, adverbial-adjectival and complex ones. He frequently arranged them along the sound axis.

¹⁸ Število pridevniških metafor glede na število verzov v zbirkah: *Čaša opojnosti* (0,22), *Čez plan* (0,11), *Samogovori* (0,14), *V zarje Vidove* (0,10).